

Indhold

Indhold	1
Stemmers indbyrdes relationer	2
1. To stemmers retningsmæssige og intervalliske relationer.....	2
2. Den intervalliske relation mellem to stemmer	3
3. To stemmers rytmiske relationer.....	4
4. Dissonans	6
5. Analyseeksempler – gennemgangsdissonanser	11
Retningslinjer for kontrapunktisk satsarbejde	12

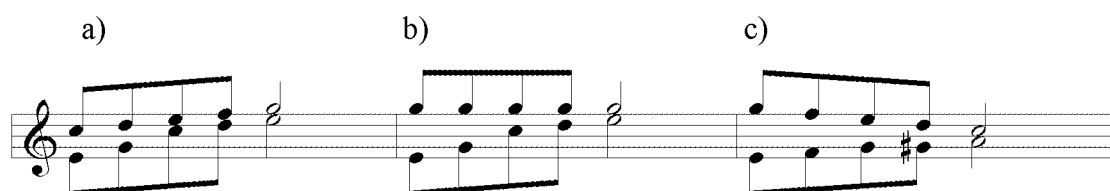
Stemmers indbyrdes relationer

1. To stemmers retningsmæssige og intervalliske relationer

To stemmer med samme rytme kan grundlæggende bevæge sig på tre måder:

- Ligebevægelse betegner, at begge stemmer bevæger sig i samme retning – Fig. 1.a)
- Sidebevægelse betegner, at den ene stemme bevæger sig mens den anden ligger – Fig. 1.b)
- Modbevægelse betegner, at de to stemmer bevæger sig i modsat retning - Fig. 1.c)

Fig. 1

1.1 Ligebevægelse

Ved ligebevægelse har to stemmer samme retning – som fx Fig. 1.a). Der findes specielle typer af ligebevægelse: parallelbevægelse, sløjfe, skjult parallelbevægelse.

1.1.1 Parallelbevægelse

Parallelbevægelse – eller parallelføring - er en speciel form for ligebevægelse, hvor intervallet mellem to stemmer er konstant, fx en terts eller en sekst.

Fig. 2. Parallelføring gennem diatonisk skala.

Jf. endvidere parallelsats vedr. satsmæssig anvendelse.

1.1.2 Stemmesløjfe

Den dannes en stemmesløjfe - eller blot *sløjfe* – når understemmen springer *opad* forbi overstemmens oprindelige position (eller overstemmen springer *nedad* forbi understemmens oprindelige position). Stemmesløjfen i Fig. 3.b) er især almindeligt forekommende i 4-stemmig koralsats mellem tenor og bas.

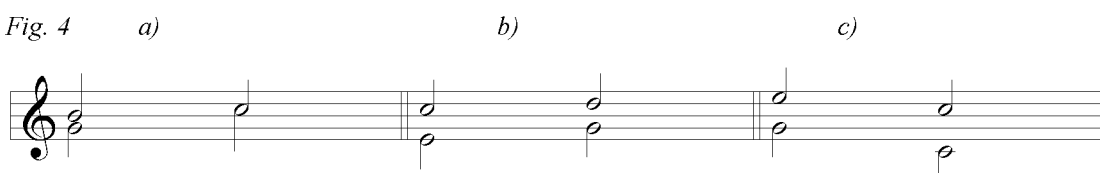
Fig. 3. Stemmesløjfe (eller blot sløjfe).

1.1.3 Skjult parallelbevægelse

Skjult parallelbevægelse betegner, at to stemmer i ligebevægelse går til prim-, kvint- eller oktavafstand.

Fig. 4

1.2 Sidebevægelse

Som nævnt ovenfor (Fig. 1.b) betegner *sidebevægelse*, at den ene stemme bevæger sig mens den anden ligger.

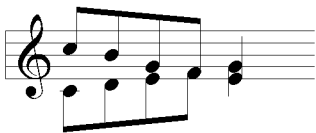
1.3 Modbevægelse

Som nævnt ovenfor (Fig. 1.c) betegner *modbevægelse*, at de to stemmer bevæger sig i modsat retning. Her skal nævnes et par specielle tilfælde af modbevægelse:

1.3.1 Stemmekryds

Ved stemmekryds bevæger understemmen sig over overstemmen (og overstemmen bevæger sig under understemmen) – se Fig. 5. Dette angives i notationen vha. nodehalsene – nodehalse med samme retning hører til samme stemme.

Fig. 5

1.3.2 Antiparalleller

Antiparalleller indtræffer, når to stemmer i modbevægelse bevæger sig

- fra prim til oktav eller vice versa
- fra kvint til duodecim eller vice versa

Denne bevægelse medfører ved oktavomlægning af en af stemmerne parallelle oktaver, primer eller kvinter.¹

Fig. 6

1.4 Tværstand

Tværstand betegner, at en overgang fra en stamtone til en afledning af denne - eller omvendt - (fx g-gis, des-d) forekommer i forskellige stemmer i en flerstemmig sats.

En overgang fra en tone til en afledning af samme tone i samme stemme kaldes "kromatik"; tværstand kan derfor siges at være "kromatik fordelt på to forskellige stemmer".²

Fig. 7

2. Den intervalliske relation mellem to stemmer

2.1 Konsonanser

Som samklangsinterval mellem to stemmer foretrækkes konsonanser:

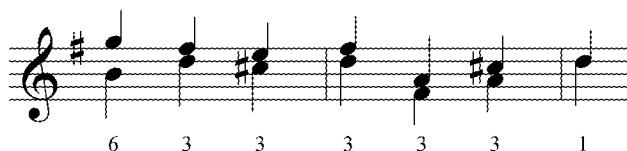
- ufuldkomne konsonanser (terts/sekst samt de tilsvarende sammensatte decim/tredecim): fyldige

¹ Jf. Tveit s.74.

² Se evt også Tveit s.168: *Dækket tværstand*.

- prim og oktav – ikke fyldige – ind- og videreføres som hovedregel i modbevægelse – i ligebevægelse kun ved trinvis overstemme
- kvint – opleves som mindre fyldig – betegnes undertiden et *tomt interval*

Fig. 8³

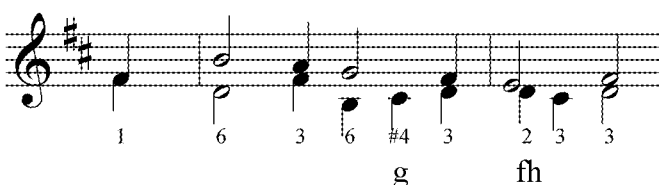
2.2 Dissonanser

Dissonans (markeret med *) i optræder på to grundlæggende forskellige måder: *samklangsegen* – som i Fig. 9 - og som *accidental* dissonans – se Fig. 10. En accidental dissonans forekommer i forbindelse med, at to stemmer har forskellig rytme, hvor dissonanstonen opløses, mens den tone, den dissonerer imod, ligger.

Fig. 9. Samklangsegen dissonans - markeret med *⁴

Fig. 10. Accidentale dissonanser - markeret med g og fh⁵

De accidentale dissonanser kan inddeles i to hovedtyper:

- gennemgangsdissonans – falder på ubetonet takttid
- betoningsdissonans – falder på betonet takttid

2.3 Kvartintervallet

Kvartintervallet indtager en speciel stilling i tostemmig sats, idet det på den ene side er komplementærinterval til den rene kvint og derfor har status som fuldkommen konsonans, men på den anden side i mange tilfælde opleves som en art dissonans, hvor den øverste tone søger mod opløsning nedad.

Såvel gennemgangsdissonans som betoningsdissonans kan inddeles i forskellige under-typer – se Dissonans, s.6

3. To stemmers rytmiske relationer

Det enkleste forhold er 1:1, kaldet node mod node, hvor varighederne er ens i de to stemmer, dvs. at modstemmen har én tone for hver tone i hovedstemmen. En sats, hvor alle stemmer rytmisk forløber node mod node betegnes en homorytmisk sats, eller ofte blot *homofon* sats.

Ud over den homofone sats ses alle tænkelige forholdstal mellem de involverede stemmer, forstået som det antal toner, der i modstemmen sættes over for hver node i hoved-

³ Efter J.S. Bach: *Notenbüchlein für Anna Magdalena Bach*, 2.Menuet.

⁴ *ibid.* 9.Menuet

⁵ Fra "Befal du dine veje" (Hassler, ca. 1600) - Sats: Thomas Laub.

stemmen. En sats, hvor stemmerne har vekslende, rytmiske forholdstal, kaldes ofte en *polyfon sats*.

Fig. 11. Hovedstemmen er i overstemmen

I Fig. 11 er melodien tilsat forskellige modstemmer, hvor forholdet mellem toneantallene i den tilsatte stemme og melodien er hhv. 2:1, 3:1, 4:1 og 1:2.⁶

3.1 Komplementærrytmik

Er de rytmiske værdier i den givne melodi varierende, ses ofte en modstemme, som følger et rytmisk komplementaritetsprincip, mere eller mindre strengt.

Fig. 12

Komplementær-rytmik

Komplementærrytmik ses bl.a. meget instrumental barokmusik, fx Fig. 13.

⁶ Disse forholdstal udgør udgangspunktet for systematikken i Johann Joseph Fuchs "Gradus ad Parnasum" (1725), der med sin inddeling af flerstemmigheden i forskellige "arter" har dannet grundlag for kontrapunkt-læren op til vor tid; lærebogens stilgrundlag er Palestrinastilen.

Fig. 13. Konsekvent komplementærrytmik: fx J.S.Bach, Invention nr. 1, t. 15-18.⁷

etc.

4. Dissonans

En afgørende faktor for to (eller flere) stemmers forløb er stemmernes indbyrdes interval. Vi har set, at når de to stemmer forløber med samme rytmik (forholdet 1:1) er intervalforholdet relativt ukompliceret, mens de bliver mere kompliceret, når de to stemmer bevæger sig i forskellig rytme.

I node mod node satser som fx Fig. 14 a – b kan de to stemmers samklangensinterval direkte aflæses. I polyfone satser som fx Fig. 14 c opstår der et nyt interval, for hver ny tone i den bevægelige stemme: intervallerne bliver hhv. *oktav*, *none* og *decim*.

Det skal bemærkes, at kvartintervallet ikke opleves som konsonerende i den tidlige flerstemmighed, men derimod som en art dissonans.

4.1 Samklangsegen og accidental dissonans

Dissonans (markeret med * i Fig. 14) optræder på to grundlæggende forskellige måder: *samklangsegen* (Fig. 14 a-b) og *accidental* (Fig. 14 c-d)

Fig. 14

a)	b)	c)	d)
Samklangsegne dissonanser		Accidentale dissonanser	
*	*	*	*
gennemgang (intervalsats)	gennemgang (akkordsats)	gennemgang (intervalsats)	drejetone (akkordsats)

4.2 Dissonansbehandling

Dissonansbehandlingen – dvs. den måde dissonanser anvendes på i satser – er stilistisk og historisk betinget, ligesom der ses forskelligheder i, hvor strengt reglerne efterleves – generelt strengere i vokalmusik end i instrumentalmusik. I løbet af 1800-tallet løsriver dissonansbehandlingen sig gradvis fra de grundlæggende retningslinier; i det 20. århundrede, hvor dissonansbegrebet omdefineres qua ændringerne i tonalitetsforståelsen, bliver dissonansbehandlingen tilsvarende ændret eller falder helt bort.

⁷ Bach/Könemann 1994.

4.2.1 Indføring og opløsning.

- Ind- og videreførelsen af dissonanser sker som hovedregel trinvis; *vekseltoner* er dog springvise i enten ind- eller videreførelsen, ligesom der ved *springtoner* optræder uregelmæssige spring – se neden for.
- Indføring: Dissonanser indføres enten trinvis (som hovedregel fra oven) eller ligger over og opløses trinvis til konsonerende interval/ akkordtone; undtagelsen er *cambiata*-vekselstonen, der indføres springvis, hvorefter den opløses i modsat retning til et konsonerende interval/ akkordtone. Se Fig. 16 - Fig. 27 neden for.
- Videreførelse: Trinvis videreførelse ned til konsonerende interval/ akkordtone; undtagelsen er *echappée*-vekselstonen, der indføres trinvis, hvorefter der i modsat retning springes til et konsonerende interval/ akkordtone. Tritonus opløses som hovedregel i modbevægelse; ren kvart fungerer i en række situationer som dissonerede interval, her opløses den øverste tone nedad til tert.

4.2.2 Regelmæssig opløsning

Fig. 15. Regelmæssig opløsning af dissonans: dissonanstonen bevæger sig oftest nedad til konsonans.

a) b) c) d) e) f) g)

septim sekund tritonus do. forst. kvart kvart (kvint)

Sen endvidere Fig. 16 - Fig. 27 vedr. indføring og videreførelse af forskellige dissonanstyper.

ØVELSE 1: Noter indførelsen af dissonanser i Fig. 15.

4.3 Dissonans - forskellige typer

Dissonanser inddeler sig i forskellige typer efter en række forskellige kriterier:

- Ind- og videreførelsen.
- Betoningsforhold.
- Dissonanser kan være enten diatoniske – noteret uden løse fortegn – eller kromatiske, der noteres vha. løse fortegn. Se fx Fig. 17.
- Evt. brug af flere på hinanden følgende dissonanstoner – *kæder*.

4.3.1 Gennemgangsdissonans

Gennemgangsdissonans forekommer på ubetonet tid i trinvis ind- og videreførelse. Her er to hovedtyper:

- Gennemgangstoner: trinvis forbindelse af to forskellige toner – normalt beliggende i tertsafstand – se Fig. 16.
- Drejetoner, som trinvist vender tilbage til den første tone – se Fig. 17.

Fig. 16. Gennemgangstoner - markeret med "g"

- intervalsats - akkordsats

g g

Fig. 17. Drejetoner - markeret med "dr"

4.3.2 Betoningsdissonans - rytmisk betinget gennemgangsdissonans

En vigtig musikalsk faktor er i mange situationer gennemgangstonens placering i det rytmiske betoningsmønster; en gennemgangstone på betonet tid kaldes ofte *betoningsdissonans*. Her er to hovedtyper:

- Forslag, herunder *gennemløber* – se Fig. 18 og Fig. 19
- Forudhold – se Fig. 20

Fig. 18. Forslag - markeret med "f"

Fig. 19. Gennemløber ("durchläufer"): forslagstone, der indføres og videreføres trinvis – ofte i forb. m. gennemløb af skala over en veldefineret akkord).⁸

Bemærk notationen af forslagsnoderne; op til ca.1800 kom forslagsdissonanser direkte til udtryk i notationen, i form af bruge af *forslagsnoder*.⁹

Fig. 20. Forudhold – markeret med "fh" – intervallsats

⁸ Mozart, Sonate KV 310, 2.sats

⁹ Mere kendt er måske Mozart: Sonate A dur KV 331, 3. sats "Alla Turca"

Fig. 21. Forudhold – markeret med "fh" – akkordsats

Musical notation for Fig. 21. The top staff is a treble clef with a melody of quarter notes. The bottom staff is a bass clef with chords. The first measure is marked with "fh" above the treble staff. The second measure is marked with "g fh" above the treble staff. Vertical dashed lines indicate the start of the "fh" and "g fh" sections.

4.3.3 Antecipation

Fig. 22. Antecipation – markeret med "a" - m/u overbinding

Musical notation for Fig. 22. The top staff is a treble clef with a melody of quarter notes. The bottom staff is a bass clef with chords. The first measure is marked with "a" above the treble staff and "- intervalsats" below the bass staff. The second measure is marked with "a" above the treble staff and "- akkordsats" below the bass staff. Vertical dashed lines indicate the start of the "a" sections.

4.3.4 Vekseltoner

Fig. 23. Vekseltoner – cambiata – markeret med "v(c)"

Musical notation for Fig. 23. The top staff is a treble clef with a melody of quarter notes. The bottom staff is a bass clef with chords. The first measure is marked with "v(c)" above the treble staff and "- intervalsats" below the bass staff. The second measure is marked with "f v(c)" above the treble staff and "- akkordsats" below the bass staff. The third and fourth measures are marked with "v(c)" above the treble staff. Vertical dashed lines indicate the start of the "v(c)" sections.

Fig. 24. Vekseltoner – echappée – markeret med "v(e)"

Musical notation for Fig. 24. The top staff is a treble clef with a melody of quarter notes. The bottom staff is a bass clef with chords. The first measure is marked with "v(e)" above the treble staff and "- intervalsats" below the bass staff. The second measure is marked with "v(e)" above the treble staff and "- akkordsats" below the bass staff. The third measure is marked with "v(e)" above the treble staff. Vertical dashed lines indicate the start of the "v(e)" sections.

4.3.5 Kæder

Flere på hinanden følgende dissonanser danner en *kæde*. En dissonanskæde kan komme på ubetonet takttid – som i Fig. 25 og i Fig. 26 – eller forslagsmæssigt på betonet takttid.

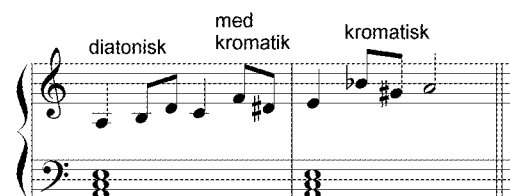
a) Ensrettede kæder

Fig. 25 Ensrettede kæder – i akkordsats

b) Omkredsning

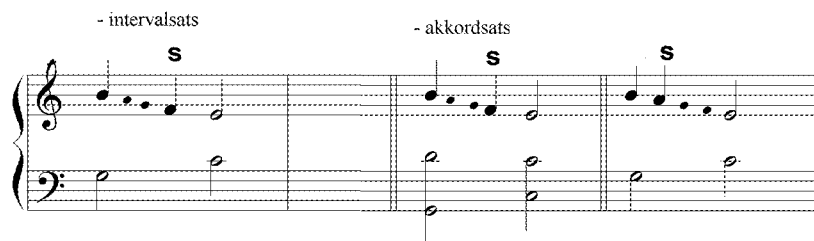
Fig. 26. Omkredsning – i akkordsats (Am)

4.3.6 Springtoner

Springtoner optræder lineært, hvor der i en skalamæssig gennemgang er oversprunget toner.

Fig. 27. Springtoner - markeret med "s"

5. Analyseeksempler – gennemgangsdissonanser¹⁰

2. MENUET

8. MENUET

9. MENUET

¹⁰ Bach, J.S.: *Notenbüchlein für Anna Magdalena Bach* Wilhelm Hansen Edition, København 1945, Nr. 3440.

Retningslinjer for kontrapunktisk satsarbejde

1. Basstemmeopgaver

Afgørende faktorer:

1. Bassen rytme – definerer antallet af meloditoner pr. bastone
2. Intervalrelation mellem bas og melodien centrale toner: Konsonanser tilstræbes (kan kun tilsidesættes lineær basføring)
3. Ufuldkomne konsonanser (sekter og tertser) føres i lige- side- og modbevægelse; fuldkomne konsonanser (primer, kvarter, kvinter og oktaver) føres kun i side- eller modbevægelse;
4. NB! Der kan forekomme gennemgangsdissonanser i melodien.